

แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

Strategies for Promoting Multifunctional Urban Agriculture in Bang Khun Thian, Bangkok

นิโลบล วงศ์ภัทรนนท์, สุภาภรณ์ เลิศศิริ และพิชัย ทองดีเลิศ

Nilobon Vongpattaranon, Supaporn Lertsiri and Pichai Tongdeelert

คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Agriculture Kasetsart University

E-mail¹ : nilobon.vo@ku.th

Date Received : 25 November 2024

Date Revised : 4 April 2025

Date Accepted : 24 April 2025

Date Published online : 27 June 2025

บทคัดย่อ

การขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในกรุงเทพมหานคร ก่อให้เกิดความท้าทายต่อการทำเกษตรในพื้นที่เขตบางขุนเทียน การเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ (Multifunctional Urban Agriculture) จึงเป็นแนวคิดที่สำคัญในการสร้างความยั่งยืนให้กับเกษตรในเมือง การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมของเกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียน และวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเพื่อสร้างความยั่งยืนในพื้นที่ โดยใช้การวิเคราะห์ SWOT, PESTEL และ 7S Model ของ McKinsey ผลการวิจัยพบว่า เกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียนมีจุดแข็งด้านความเชี่ยวชาญทางเกษตรและความสัมพันธ์ในชุมชน แต่ยังมีข้อจำกัดด้านการใช้เทคโนโลยี การตลาด และการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นใหม่ จากการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยเสนอแนวทางการส่งเสริม 4 แนวทาง ได้แก่ 1) การอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศและส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ 2) การเพิ่มมูลค่าผลผลิตท้องถิ่นผ่านการแปรรูปและสร้างเอกลักษณ์ชุมชน 3) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรม และ 4) การสร้างเทศกาลท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยเมื่อนำแนวทางดังกล่าวบูรณาการแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของ Julian Steward ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับกรอบภารกิจเกษตรในเมืองสีต่าง ๆ ของ Huylenbroeck ผลลัพธ์จากงานวิจัยนี้จึงสะท้อนถึงศักยภาพของ

¹ ผู้ประสานบรรณกิจ (corresponding author)

เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนในการสร้างสมดุลระหว่างการผลิตอาหาร การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการธำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น

คำสำคัญ : การเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ, นิเวศวัฒนธรรม, เขตบางขุนเทียน, เกษตรกรรม, กรุงเทพมหานคร

Abstract

Urban expansion and land-use changes in Bangkok have posed significant challenges to agricultural practices in Bang Khun Thian District. Multifunctional Urban Agriculture has become an essential concept for ensuring sustainability in urban agriculture. This study aims to explore the environmental context of urban agriculture in Bang Khun Thian and analyze strategies for promoting multifunctional urban agriculture to achieve sustainability in the area. Using SWOT, PESTEL, and McKinsey's 7S Model as analytical tools, the findings reveal that urban agriculture in Bang Khun Thian has strengths in agricultural expertise and strong community relationships but faces limitations in technology adoption, marketing, and knowledge transfer to younger generations. Based on these analyses, the researcher proposes four strategic approaches: (1) conserving mangrove forests to restore ecosystems and promote biodiversity, (2) enhancing the value of local agricultural products through processing and creating community identity, (3) establishing learning centers focused on mangrove ecosystems to transfer agricultural knowledge, and (4) organizing local festivals to promote creative economies and agro-tourism. By integrating these strategies with Julian Steward's Cultural Ecology framework, which emphasizes the interrelationship between humans, culture, and the environment, and aligning them with Huylenbroeck's perspective on multifunctional urban agriculture, this study highlights the potential of urban agriculture in Bang Khun Thian District to balance food production, environmental conservation, and cultural preservation.

Keywords: Multifunctional Urban Agriculture, Cultural Ecology, Bang Khun Thian, Agriculture, Bangkok

บทนำ

ตั้งแต่ทศวรรษ ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา “การเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ” (Multifunctional Urban Agriculture) ถือเป็นบริบทใหม่ของทางเลือกการทำเกษตรในพื้นที่รอบเมืองชั้นใน (Intra-urban) และพื้นที่ชานเมือง (Peri-urban) โดยเน้นภารกิจที่หลากหลายของภาคการเกษตรซึ่งนอกเหนือจากการผลิตแล้วยังครอบคลุมถึงภารกิจด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ภารกิจด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (ขพิกา

สังขพิทักษ์, 2560) อันจะเป็นการพัฒนาชุมชนเกษตรให้มีความยั่งยืน จากปรากฏการณ์การขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานคร (Urban Sprawl) ส่งผลให้พื้นที่เขตชานเมืองรอยต่อจังหวัดปริมณฑลถูกเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรมให้กลายเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีความเป็น “เมือง” (อลิษา สหวัชรินทร์ และ ฟ้า ลิขิตสวัสดิ์, 2562) พื้นที่การเกษตรในกรุงเทพมหานครซึ่งคิดเป็นร้อยละ 14.92 ของพื้นที่เมืองทั้งหมดมีแนวโน้มของการทำเกษตรกรรมเพื่อการผลิตขนาดใหญ่ (Mass Production) ลดลง เกษตรกรและประชาชนหันมาปลูกในแปลงที่ดินขนาดเล็กในบริเวณที่ว่างของที่พักอาศัยในกระถาง มีการจัดสวนเป็นแนวตั้ง (Vertical Farming) ปลูกพืชผักสวนครัวแบบไม่ใช้ดินที่เรียกว่า ไฮโดรโพนิกส์ (Hydroponic) เพื่อบริโภคเองภายในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นพืชผักมูลค่าสูง (สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2561) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับเกษตรในเมือง โดยกิจกรรมหลักของเกษตรในเมืองนั้นยังหมายรวมถึงการทำเกษตรเพื่อเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ ทำให้คนได้เรียนรู้ ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งมาพร้อมกับแนวคิดของการพัฒนาการเกษตรที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคและช่วยเพิ่มบทบาทของเกษตรกรรายย่อยในเมือง (ปิยะพงษ์ บุชบงก์, 2556)

“เขตบางขุนเทียน” มีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรรมมากเป็นอันดับสองรองจากเขตหนองจอก มีสัดส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ร้อยละ 60.97 ของพื้นที่ทั้งหมด ปัญหาของการเกษตรในเขตบางขุนเทียน คือ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรมแต่แนวโน้มการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่พื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่บริการ ที่พักอาศัยและแหล่งท่องเที่ยว (สำนักงานเขตบางขุนเทียน, 2565) แม้จะมีครัวเรือนเกษตรกรรมมากเป็นอันดับสองของกรุงเทพมหานครและมีการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ในการทำเกษตร แต่เขตบางขุนเทียนกลับไม่มีผลผลิตทางการเกษตรที่โดดเด่นและมีแนวโน้มของการทำเกษตรลดลง โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ทำเกษตรในที่ดินเช่าด้วยแรงงานในครัวเรือน 2-3 คน ลักษณะของดินก็มีความเป็นกรดมาก อันเนื่องจากอิทธิพลของสภาพภูมิประเทศที่มีน้ำทะเลหนุนสูงทำให้พื้นที่เกษตรเกิดความเสียหายจากน้ำเค็ม เกษตรกรที่เมื่อแรกปลูกจำเป็นต้องเปลี่ยนเป็นพืชที่ทนความเค็มได้ และยังต้องรับมือกับสภาวะอากาศที่แปรปรวนส่งผลต่อลักษณะผลผลิตในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้การเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับอาชีพเกษตรกรในเขตบางขุนเทียนได้

Wilson (2007) กล่าวว่า พื้นที่เกษตรกรรมในเมืองจะอยู่รอดท่ามกลางปรากฏการณ์การขยายตัวของเมืองได้นั้นจะต้องมีความเข้มข้นของความเป็นพหุภารกิจในระดับสูง (Strong Multifunctionality) ลักษณะของเกษตรเชิงพหุภารกิจนั้น Huylenbroeck et al. (2007) ได้แบ่งภารกิจของเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจออกเป็น 4 ส่วนคือ 1) ภารกิจสีเขียว (Green functions) ได้แก่ การจัดการพื้นที่ การดูแลทัศนียภาพและความหลากหลายทางชีวภาพ การกักเก็บคาร์บอน เป็นต้น 2) ภารกิจสีฟ้า (Blue services) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ การใช้ประโยชน์จากน้ำ การปรับปรุงคุณภาพของน้ำ การป้องกันน้ำท่วมและเป็นแหล่งสร้างพลังงาน 3) ภารกิจสีเหลือง (Yellow services) ซึ่งเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับระหว่างมนุษย์และการเกษตร การสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มรดกสำคัญทางประวัติศาสตร์ การสร้างเอกลักษณ์ของท้องถิ่น 4) ภารกิจสีขาว (White function) ได้แก่ ความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหาร ด้วยเหตุนี้เกษตรในเมือง

เขตบางขุนเทียนจึงจำเป็นต้องมีการใช้แนวคิดของเกษตรพหุภารกิจเข้ามาช่วยพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน หนึ่งในบทบาทของเกษตรพหุภารกิจที่มีการนำมาใช้ในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วก็คือการเพิ่มมิติทางสังคมและวัฒนธรรมให้เกษตรในเมือง (Sociocultural Urban Agriculture) (Krikser, 2016) ซึ่งสอดคล้องกับ กัญญารัตน์ แก้วกมล และคณะ (2564), กันยารัตน์ เชี่ยวเวช (2559), Duchemin et al. (2009), Zugravu et al. (2020), Caldas and Christopoulos (2022) ที่ได้ศึกษาการนำแนวคิดเรื่องนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) โดยนำทุนวัฒนธรรมและทุนทางสังคมมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมของเกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียน 2. วิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมพหุภารกิจเพื่อผลักดันบทบาทของเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนอย่างยั่งยืน

ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participatory Observation) กับเกษตรกรในพื้นที่เขตบางขุนเทียนจำนวน 11 คน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จำนวน 2 คน และ ครูผู้สอนวิชาเกษตร จำนวน 2 คน รวม 15 คน โดยสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเกษตรกรเรื่องสภาพแวดล้อมในการทำการเกษตรเขตบางขุนเทียน สัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและครูผู้สอนวิชาเกษตรในพื้นที่เรื่องแนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองกับ และสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนวิชาเกษตรของโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ การจัดงานเทศกาลท้องถิ่น การประชุมกลุ่มของเกษตรกร เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้ SWOT Analysis วิเคราะห์จุดแข็ง (Strengths), จุดอ่อน (Weaknesses), โอกาส (Opportunities), และภัยคุกคาม (Threats) ร่วมกับการใช้ 7S Model ของ McKinsey (Waterman et al., 1980) เพื่อช่วยให้การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและใช้ PESTEL Analysis เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกของเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน โดยมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ได้แก่ การเก็บข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันคือ ระหว่างเดือนพฤษภาคม-กันยายน พ.ศ. 2567 จากสถานที่ที่ต่างกัน ได้แก่ แปลงเกษตรในเขตบางขุนเทียน สำนักส่งเสริมการเกษตรพื้นที่ 3 พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น โรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ และกลุ่มบุคคลจากหลายหน่วยงานแต่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ เขตบางขุนเทียน การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูลนี้จะเป็นการลดอคติที่เกิดขึ้นในการวิจัยได้ ไม่ว่าจะเป็นอคติจากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง (Sample Bias) อคติจากการวัดค่า (Measurement Bias) และอคติจากจากกระบวนการ (Procedural Bias)

ผลการศึกษา

ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในของการเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน

เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนส่วนใหญ่เป็นทำเกษตรผสมผสานโดยมีการเพาะปลูกพืชสวน ได้แก่ มะพร้าว น้ำหอม กล้วย มะม่วง ส้มโอ ส้มเขียวหวาน ร่วมกับการเลี้ยงปลา เช่น ปลานิล ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาบึก ปลากระพง มีพื้นที่เกษตรกรรมรวมพื้นที่อยู่อาศัยตั้งแต่ 2-38 ไร่ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้การเช่าที่ดินเพื่อเพาะปลูก และมีภารกิจหลักในห่วงโซ่อุปทานคือ การผลิตและค้าขายอิสระในตลาดทั่วไป มีเพียงบางส่วนที่ขายผลผลิตให้กับกลุ่มเกษตรกรแบบมีสัญญา ซึ่งส่วนใหญ่ขายส่งมากกว่าขายปลีก จากการวิเคราะห์ SWOT ของสภาพแวดล้อมภายใน 7s Model (McKinsey) เกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียนพบว่า จุดแข็ง (Strength) ของเกษตรกรในพื้นที่ในด้านโครงสร้าง (Structure) คือมีการสร้างผู้นำขึ้นมาบริหารจัดการกลุ่ม โดยมีการกำหนดโครงสร้างกลุ่มและมีการนัดหมายเพื่อทำกิจกรรมกลุ่มเป็นระยะ ในด้านรูปแบบการบริหารจัดการ (Styles) พบว่า มีประธานกลุ่มซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ที่จัดการชุมนุมคอยขับเคลื่อนให้มีการนัดหมายพบปะกัน ด้านกลยุทธ์ (Strategy) พบว่า ก่อนหน้าช่วงโควิดมีการวางแผนทางพัฒนากลุ่มร่วมกับยูวเกษตรในพื้นที่เขตบางขุนเทียน ด้านระบบปฏิบัติงาน (Systems) พบว่ามีเกษตรกรบางส่วนสามารถสร้างระบบการทำบัญชีและการตลาดโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการช่วยขายผลผลิตของกลุ่ม ด้านทักษะความรู้ ความสามารถ (Skills) พบว่า เกษตรกรมีทักษะในการเพาะปลูกที่เกิดจากประสบการณ์มาอย่างยาวนาน ทำให้มีองค์ความรู้ความชำนาญในการเพาะปลูกจากการปฏิบัติ ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย ด้านบุคลากร (Staffs) พบว่ามีผู้นำในกลุ่มซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการปลูกและคอยแจ้งข่าวสารให้สมาชิก โดยสมาชิกมีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะมีการลงแขกช่วยงานกัน เกษตรกรส่วนใหญ่ส่งสมองค์ความรู้จากการทำเกษตรจนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมการเกษตรเขตบางขุนเทียน ด้านทัศนคติและคุณค่าที่มีร่วมกัน (Shared Value) พบว่า เกษตรกรมีความเชื่อมั่นในผลผลิตที่ปลูกว่ามีคุณภาพดี มีความรักในการทำเกษตร อย่างไรก็ตาม จุดอ่อน (Weakness) จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในก็คือ ด้านโครงสร้าง รูปแบบการบริหารจัดการและบุคลากรนั้น แม้จะมีผู้นำกลุ่มเกษตรกรแต่ก็ไม่ได้มีการถ่ายทอดภาวะผู้นำไปสู่คนรุ่นต่อไปอย่างเป็นระบบ และไม่ได้มีแผนการดำเนินงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ สมาชิกบางคนจึงไม่ทราบบทบาทหน้าที่ของตนเองและโครงสร้างของกลุ่ม ในด้านกลยุทธ์นั้นก็ไม่มีการประสานให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาเกษตรในเมืองกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้งไม่มีการศึกษาดูงานจากพื้นที่เกษตรภายนอกที่อาจเป็นต้นแบบในการปรับปรุงการเพาะปลูก ทำให้เกษตรกรในพื้นที่มีเพียงองค์ความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันภายในกลุ่มเท่านั้น จุดอ่อนด้านทักษะความรู้และความสามารถ ได้แก่ การขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตร การตลาดและการสร้างแบรนด์ ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้ผลิตและขายส่ง ไม่สามารถต่อยอดไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในลักษณะของธุรกิจที่ช่วยเพิ่มมูลค่าผลผลิตได้ ด้านคุณค่าที่มีร่วมกันพบว่า การที่เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและมีทัศนคติว่าอายุ

มากเกินไปที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และเกษตรกรที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาจะรู้สึว่าการใช้สื่อออนไลน์เพื่อทำการตลาด หรือ การเข้าถึงองค์ความรู้ทางออนไลน์ และเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเรื่องยาก

ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกของการเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกโดยใช้ PESTEL ต่อการทำการเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน โดยมีปัจจัยในการวิเคราะห์ 6 ด้าน คือ

- 1) ปัจจัยด้านการเมือง (Political Factor) โดยการเมืองระดับท้องถิ่นมีผลต่อการสนับสนุนการทำเกษตรกรรม เนื่องจากในเขตบางขุนเทียนจะแบ่งออกเป็นแขวงแสมดำและแขวงท่าข้าม มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) กำกับดูแลแบ่งพื้นที่ เขตบางขุนเทียน (ท่าข้าม) และ สส. กำกับดูแลเขตบางขุนเทียน (แสมดำ) แยกกันคนละคน ซึ่งในข้อนี้สามารถเป็นได้ทั้งอุปสรรคและโอกาส โดยหาก สส. มีการแข่งขันกันเพื่อสร้างผลงานก็เป็นโอกาสที่พื้นที่เกษตรจะได้รับการสนับสนุน แต่หากเกิดความไม่ลงรอยทางการเมืองก็อาจเป็นอุปสรรคในการสร้างความร่วมมือระหว่างเขตที่กำกับดูแล
- 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Economic Factor) ผลการวิเคราะห์พบว่า โดยปัจจัยด้านเศรษฐกิจทั้งระดับมหภาคและจุลภาคส่งผลต่อราคาผลผลิตโดยตรงในพื้นที่ อุปสรรค คือ ปัจจัยการผลิตที่มีต้นทุนสูงขึ้นเนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ยังใช้สารเคมีในการทำเกษตร ประกอบกับกระแสการบริโภคเพื่อสุขภาพ ทำให้เกษตรกรในเขตบางขุนเทียนไม่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตได้ตามความต้องการของตลาดที่นิยมสินค้าเกษตรอินทรีย์ หรือสินค้าที่เป็นอาหารสุขภาพ ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาทั้งด้านการเพาะปลูกและการขายผลผลิต โอกาส คือ ลักษณะการขายผลผลิตเป็นการบริโภคภายในประเทศซึ่งเน้นการขายผลสด ตำแหน่งของพื้นที่เกษตรกรรมมีความได้เปรียบเชิงพาณิชย์เพราะมีระยะทางใกล้กับศูนย์กลางของประเทศ สามารถขนส่งสินค้าได้สะดวกกว่าพื้นที่เกษตรกรรมอื่นที่อยู่ต่างจังหวัด
- 3) ปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Factor) สืบเนื่องจากจากกระแสการตลาดที่นิยมผลิตภัณฑ์รักษ์โลกจากการเพาะปลูกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (Eco-Friendly) เกิดวัฒนธรรมการบริโภคอาหารปลอดภัยและการรักษาสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป อุปสรรค คือ ส่งผลให้ผลผลิตของเกษตรกรในเขตบางขุนเทียนสามารถขายได้ในตลาดการบริโภคที่จำกัดเนื่องจากยังมีการเกษตรที่ใช้สารเคมี อย่างไรก็ตาม โอกาสของพื้นที่คือ วัฒนธรรมของชุมชนในเขตบางขุนเทียนมีประวัติศาสตร์ของการทำเกษตรมาช้านานและเป็นที่รู้จักทั้งแง่ของชุมชนชาวมอญบางกระดี ชุมชนป่าชายเลนที่มีชื่อเสียงในการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร
- 4) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี (Technological) พบว่า โอกาสคือ เกษตรกรส่วนใหญ่รับรู้ว่าการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำเกษตรจะสามารถลดภาระในการจัดการด้านแรงงาน การควบคุมต้นทุน การดูแลรักษาผลผลิตและการตลาดได้ แต่มีอุปสรรค คือ เกษตรกรไม่ได้มีความสนใจใน

การนำมาปรับใช้เพราะคิดว่าในด้านแรงงานมีสมาชิกในกลุ่มคอยช่วยเหลือกันอยู่แล้ว และเป็น การทำเกษตรบนพื้นที่เช่าไม่มีความแน่นอนในการใช้พื้นที่ การลงทุนเทคโนโลยีต้องใช้การวัดผล ระยะยาวในการคืนทุน หากเจ้าของที่ดินเวนคืนไปก็จะเสียเปล่า ประกอบกับเป็นกลุ่มเกษตรกร สูงอายุและมีระดับการศึกษาไม่สูงมากมีข้อจำกัดในเรื่องการเข้าถึงเทคโนโลยีทั้งด้านสมรรถภาพ ร่างกายและทักษะการอ่านออกเขียนได้ ทักษะด้านความเท่าทันสื่อ

- 5) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Factor) มีอุปสรรคคือ สภาพภูมิประเทศของเขต บางขุนเทียนที่อยู่ติดกับทะเล ทำให้เกิดภาวะน้ำเค็มไหลท่วมพื้นที่ทางการเกษตร นอกจากนี้ยังมี ภัยธรรมชาติ โรคระบาดและศัตรูพืชที่เข้ามาเป็นระยะในแต่ละช่วงปีของการทำเกษตร แต่แม้จะ กระทบการทำเพาะปลูก เกษตรกรก็สามารถบริหารจัดการได้เพราะมีประสบการณ์ในการทำ เกษตรมานาน โดยอุปสรรคอีกประการคือ ภาวะโลกร้อนส่งผลต่อสภาพอากาศที่เปลี่ยนไป ทำให้รูปร่างลักษณะของผลผลิตมีความผิดปกติ จึงทำให้ขายไม่ได้ราคา โอกาสคือ การมีระบบ นิเวศป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์และเป็นทะเลที่ใกล้กับกรุงเทพมหานครมากที่สุด
- 6) ปัจจัยด้านกฎหมาย (Legal Factor) ด้านอุปสรรคพบว่า ไม่มีกฎหมายที่เอื้ออำนวยให้ทำเกษตร ในเมือง ประกอบกับเกษตรกรเมื่อขาดความรู้ด้านกฎหมายหรือข้อบังคับในการทำเกษตรทำให้ ไม่ทราบว่าระเบียบใดที่ละเมิดหรือเมื่อถูกละเมิดก็ไม่สามารถเรียกร้องสิทธิได้ เป็นต้นว่าการรุก เข้ามาของหมู่บ้านจัดสรรในแขวงท่าข้ามทำให้เกิดการระบายน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำทางการเกษตร โดยหมู่บ้านอาศัยช่องโหว่ของกฎหมายในเรื่องจำนวนบ้านเพื่อหลีกเลี่ยงการบำบัดน้ำเสียแต่ เกษตรกรไม่สามารถปกป้องสิทธิของตนเองได้ ทั้งยังไม่มีการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมในเชิง นโยบายหรือข้อบังคับที่เข้ามาช่วยจัดการปัญหานี้ โอกาสคือ สามารถผลักดันให้เป็นพื้นที่ต้นแบบ ของการสร้างนโยบายที่เอื้อต่อการทำเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจต่อไปในอนาคต

โดยสามารถสรุปโอกาส (Opportunity) และ อุปสรรค (Threat) ได้ดังนี้ โอกาสของพื้นที่เกษตรกรรม เขตบางขุนเทียนคือการนำเอาทักษะ ความรู้ ความสามารถที่มาจากประสบการณ์ของเกษตรกรในพื้นที่มา ต่อยอดให้มีคุณค่าในเชิงของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมเกษตรแบบอนุรักษ์ โดยต้องมีการถ่ายทอด เผยแพร่สู่เพื่อสร้างการรับรู้ให้พื้นที่และเป็นการส่งต่อองค์ความรู้ให้คนรุ่นหลังต่อไป อุปสรรคการทำเกษตรใน เมืองเชิงพหุภารกิจของเขตบางขุนเทียนก็คือ การขาดแคลนองค์ความรู้ด้านสื่อ เทคโนโลยี และองค์ความรู้ สมัยใหม่ที่เข้ามาผ่านช่องทางออนไลน์จะทำให้เกษตรกรเสียประโยชน์ในการปกป้องสิทธิตนเอง พัฒนาพื้นที่ เกษตรและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้พื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง

ผลการวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน

การทำเกษตรในเขตบางขุนเทียนนั้นมีได้มีเพียงกลุ่มเกษตรกรที่มีส่วนในการขับเคลื่อนแนวทาง การพัฒนาเกษตรกรรม แต่ยังมีกลุ่มคนที่เป็นบุคลากรด้านการศึกษาซึ่งเป็นผู้พัฒนาการเรียนรู้การสอนวิชา เกษตรให้กับยุวเกษตรกรและถ่ายทอดมาสู่ชุมชนจนเกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ เกรียงศักดิ์ ฤกษ์งาม

ครูวิชาเกษตรโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ หรือ “ครูแดง” ผู้ถ่ายทอดและผสมผสานวิชาวิทยาศาสตร์กับการทำเกษตรเพื่อนำความรู้ไปสู่ชุมชน จนได้รับรางวัลครูยิ่งคุณ ปี พ.ศ. 2560 โดยมูลนิธิรางวัลสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหจักรีแนวทางการพัฒนาเกษตรของครูแดงจะเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรมร่วมกับทรัพยากรท้องถิ่นในเขตบางขุนเทียน โดยสามารถแบ่งแนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนออกเป็น 1. การอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน 2. การสร้างมูลค่าเพิ่มให้พืชท้องถิ่นโดยการแปรรูป 3. การสร้างศูนย์การเรียนรู้ระบบนิเวศของป่าชายเลน และ 4. การสร้างสรรค์เทศกาลประจำท้องถิ่น

1. แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองโดยการบูรณาการกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนนั้นมีแนวคิดมาจากสภาพภูมิศาสตร์ของเขตบางขุนเทียน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่ม สภาพพื้นที่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย การค้า และอุตสาหกรรม มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากเป็นเขตเดียวของกรุงเทพมหานครที่มีพื้นที่ติดกับอ่าวไทย และยังมีป่าชายเลนหลงเหลืออยู่ การส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจกับการแนวคิดการเป็นพื้นที่อนุรักษ์นั้นมิใช่การอนุรักษ์เชิงพื้นที่แต่เป็นการอนุรักษ์เชิงวิถีชีวิตชายทะเลของชาวบางขุนเทียนที่มีความผูกพันกับป่าชายเลน สร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ซึ่งต้องสืบทอดกิจการเกษตรและปศุสัตว์น้ำต่อจากพ่อแม่ให้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันไปด้วย โดยมีการรณรงค์ให้หยุดตัดไม้ริมป่าชายเลน หยุดทิ้งขยะลงทะเล ชักชวนให้ชุมชนทำแนวไม้ไผ่เพื่อลดแรงกัดเซาะของคลื่น จนเกิดเป็นการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทะเลกรุงเทพฯ และยกระดับการพัฒนาขึ้นเป็นองค์กรที่มีสมาชิกเครือข่ายตามแนวชายฝั่งอ่าวไทยตอนบนไม่น้อยกว่า 7 จังหวัด แนวทางการพัฒนาเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจร่วมกับการอนุรักษ์นี้จะช่วยให้ชุมชนมีส่วนร่วมและมีการส่งต่อองค์ความรู้โดยการปลูกฝังเยาวชนให้สานต่อปณิธานในการส่งเสริมเกษตรซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาวงเวียนยั่งยืน

2. การสร้างมูลค่าเพิ่มให้พืชท้องถิ่นโดยการแปรรูปชะคราม เป็นการส่งเสริมให้พืชที่พบมากในแถบป่าชายเลน ได้แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นต้นว่า การแปรรูปชะครามเป็นเมนูอาหารท้องถิ่นเขตบางขุนเทียน คือ ทอดมันชะคราม ไข่เจียวชะคราม ขนมชะครามมะพร้าวอ่อน โดยทอดมันชะครามนี้มีร้านอาหารในเขตบางขุนเทียนนำไปทำเป็นเมนูพิเศษขายอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นเมนูขึ้นชื่อของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการทำผ้าผ้ามัดย้อมจากเปลือกผลชะคราม โดยผลิตเป็นผ้าเช็ดหน้า ผ้าคลุมไหล่ ผ้าคาดผม ช่วยเพิ่มมูลค่าให้พืชท้องถิ่นและสร้างงาน สร้างรายได้ให้เด็ก ๆ ในโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ มีการผลิตชาจากต้นขลุ (Pluchea Indica) ที่ปลูกภายในแปลงเกษตรของโรงเรียนนำมาตากแห้งขายเป็นชาสมุนไพรใบขลุที่มีสรรพคุณในการช่วยขับปัสสาวะ ลดความดันโลหิต ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้เป็นการสร้างให้พืชที่การเกษตรให้มีมูลค่าเพิ่มทางการตลาดโดยการสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความเชื่อมโยงกับพืชท้องถิ่นซึ่งสินค้าเหล่านี้จะมีมูลค่าเพิ่มในเชิงวัฒนธรรมด้วย

3. การสร้างศูนย์การเรียนรู้ระบบนิเวศของป่าชายเลน เป็นส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจโดยนำพื้นที่การเพาะปลูกในโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ เขตบางขุนเทียน ซึ่งมีกลุ่มยุวเกษตรกรที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาเกษตรจากครูแดงให้รู้จักการทำนา การปลูกพืชอาทิ ผักบุ้ง กวางตุ้ง คะน้า การเพาะเห็ดนางฟ้าภูฐาน ผสมผสานกับการเลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงปลาตุ๊ก ปลาหมอเทศ ได้เรียนรู้การทำเกษตรและสร้างรายได้จากการขายผัก

ขายผักต้นโงกวาง พัฒนาโมเดลต้นโงกวางและพืชป่าชายเลนให้เป็นสื่อการเรียนรู้การสอนเกี่ยวกับระบบนิเวศของป่าชายเลนเขตบางขุนเทียน นอกจากนี้ยังเปิดพื้นที่โรงเรียนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้สำหรับบุคคลทั่วไปในการเข้ามาศึกษาการทำเกษตรผสมผสาน ลักษณะของป่าชายเลน อบรมการทำฝ้ามด้อย้อม โดยมีการริเริ่มจัดนิทรรศการที่รวบรวมข้าวของเก่าในท้องถิ่นที่ได้จากกลุ่มผู้ประกอบการเมื่อวันออกวาง นำมาจัดแสดงเป็นนิทรรศการท้องถิ่นจนภายหลังได้รับอนุมัติงบประมาณให้จัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนาร่อง ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณหน้าโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมประวัติความเป็นมาของเขตบางขุนเทียนและวัฒนธรรมที่หลากหลายของคนไทยและมอญบางกระบือ โดยมีการจัดแสดงข้อมูลด้านการเกษตร กระดุกปลาฉลาม ข้าวของเครื่องใช้สมัยก่อน และยังเป็นจุดรับคู่มือการปั่นจักรยานเพื่อชมพื้นที่ป่าชายเลนด้วย

4. การสร้างสรรค์เทศกาลประจำท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจในด้านของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยสร้างความร่วมมือจากชุมชนในเขตบางขุนเทียนโดยมีการจัดงานย่านรักษ์ทะเล ครั้งที่ 1 ในช่วงวันที่ 14-15 กันยายน พ.ศ. 2567 ณ ลานข้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เขตบางขุนเทียน งานนี้ได้รับการสนับสนุนจากกรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตบางขุนเทียน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ภายในงานมีการนำสินค้าเกษตรและอาหารทะเลจากในพื้นที่มาจำหน่าย มีกิจกรรมการแข่งขันทำอาหาร การสาธิตหัตถกรรมจากวัตถุดิบชุมชน กิจกรรมค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนและพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งถือเป็นงานที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เขตบางขุนเทียนอีกทางหนึ่งด้วย

จากแนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจดังกล่าว พบว่าการมีปราชญ์ชุมชน หรือครูแดง ซึ่งมีองค์ความรู้ทางการเกษตรและสามารถบูรณาการได้กับศาสตร์หลายแขนง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มคนในชุมชนและหน่วยงานต่างๆ สร้างเครือข่ายกับชุมชนโดยรอบด้วยกิจกรรมหลายแขนงทำให้พื้นที่เกษตรกรรมเป็น Social Farming กล่าวคือ มีบทบาทในการบริการสังคม เป็นพื้นที่ฝึกอบรม ให้การศึกษาแก่เยาวชนคนในชุมชนและบุคคลทั่วไปด้วย (Zasada, 2011) และยังมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในเมือง (Urban Agro-Tourism) ทำให้เกิดกิจกรรมที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวอยากเข้ามารู้จักพื้นที่มากขึ้น ทั้งการจัดงานเทศกาลย่านรักษ์ทะเล การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เขตบางขุนเทียน การสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าเกษตรโดยการแปรรูปพืชท้องถิ่นให้เป็นเมนูอาหารพิเศษที่ดึงดูดทำให้บุคคลภายนอกอยากเข้ามาเยี่ยมชม และกระตุ้นในบุคคลภายในพื้นที่ที่มีความรู้สึกร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมให้มีลักษณะของความเป็นพหุภารกิจ

สรุปผลการศึกษา

สภาพแวดล้อมของการทำเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนสามารถสรุปจากการวิเคราะห์ SWOT ร่วมกับ 7s Model (McKinsey) และ PESTEL ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปผลการศึกษาสภาพแวดล้อมของการทำเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน

SWOT	ข้อมูลจาก 7s Model (McKinsey) และ PESTEL
จุดแข็ง (Strength)	- มีการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง - เกษตรกรมีทักษะและประสบการณ์สูง - มีวัฒนธรรมช่วยเหลือกันในชุมชน - บางกลุ่มใช้สื่อออนไลน์ทำตลาดได้ - ทำเลใกล้ตลาดใหญ่และแหล่งขนส่ง
จุดอ่อน (Weakness)	- ขาดแผนถ่ายทอดผู้นำสู่รุ่นใหม่ - ไม่มีการประสานความร่วมมือภายนอก - ขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีและการตลาด - เกษตรกรส่วนใหญ่สูงอายุ - ขาดความรู้ด้านกฎหมายและที่ดิน
โอกาส (Opportunity)	- นโยบายท้องถิ่นอาจสนับสนุนเกษตรในเมือง - กระแสอาหารสุขภาพช่วยเพิ่มมูลค่าผลผลิต - เทคโนโลยีช่วยลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพ - ระบบนิเวศป่าชายเลนช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร - โอกาสผลักดันให้เกิดนโยบายคุ้มครองพื้นที่เกษตร
อุปสรรค (Threat)	- ความไม่แน่นอนทางการเมือง - ต้นทุนการผลิตสูง - ภัยธรรมชาติและสภาพอากาศแปรปรวน - แรงงานขาดแคลน ไม่มีคนรุ่นใหม่สืบทอด - การรุกร้าของเมืองและโครงการอสังหาริมทรัพย์

จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกผ่าน SWOT Analysis พบว่า การเกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียนมีจุดแข็งด้านการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง ความเชี่ยวชาญเชิงเกษตร และทำเลที่เอื้อต่อการกระจายสินค้า อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญคือ การขาดแผนถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นใหม่ ขาดความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก และขาดทักษะด้านเทคโนโลยีและการตลาด ในขณะที่โอกาสทางยุทธศาสตร์ ได้แก่ นโยบายสนับสนุนจากภาครัฐ การเติบโตของกระแสอาหารเพื่อสุขภาพ และเทคโนโลยีที่

ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญ ได้แก่ ความไม่แน่นอนทางการเมือง ต้นทุนที่สูงขึ้น ภัยธรรมชาติ การขาดแรงงานรุ่นใหม่ และการขยายตัวของเมืองที่คุกคามพื้นที่เกษตรกรรม

ผลจากการวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนพบว่า มี 4 แนวทาง คือ 1) การอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน 2) การสร้างมูลค่าเพิ่มให้พืชท้องถิ่นโดยการแปรรูป 3) การสร้างศูนย์การเรียนรู้ระบบนิเวศของป่าชายเลน 4) การสร้างสรรค์เทศกาลประจำท้องถิ่น แนวทางดังกล่าวขับเคลื่อนโดยครูแดง บุคลากรทางการศึกษาการเกษตรในโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ เขตบางขุนเทียน ซึ่งมีการถ่ายทอดสู่ยุวเกษตรกร คนในชุมชนและบุคคลภายนอกให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตรหลากหลายรูปแบบทั้งการเรียนรู้การเพาะปลูกพืชท้องถิ่น ระบบนิเวศของป่าชายเลน การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การออกร้านขายของของเครือข่ายคนในชุมชนเพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในเทศกาลย่านรักทะเล ครั้งที่ 1 จากผลการวิเคราะห์ SWOT สภาพแวดล้อมการเกษตร และ แนวคิดในการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนทั้ง 4 แบบ

การอภิปรายผลการวิจัย

แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานครนั้นเป็นการส่งเสริมให้พื้นที่เกษตรกรรมมีกิจกรรมที่ตอบสนองต่อชุมชนและสังคมเพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มนอกเหนือจากการเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตร โดยจากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางการเกษตรและแนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจพบว่า เกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียนควรมีการส่งเสริมด้วยการบูรณาการกับนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของนักมานุษยวิทยา จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) ที่เน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมีหลักสำคัญคือ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม 2. การปรับตัวทางวัฒนธรรม 3. การวิเคราะห์นิเวศเชิงวัฒนธรรม (Steward, 1955) โดยผู้วิจัยวิเคราะห์แนวทางในการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนจากแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมได้ 4 แนวทาง ดังนี้

1. สร้างการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวคิดเกษตรกรในการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม พัฒนาระบบการเพาะปลูกที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศป่าชายเลน เช่น การปลูกพืชที่เหมาะสมกับดินเค็ม การสร้างแนวไม้ไผ่ลดแรงกัดเซาะของป่าชายเลน ซึ่งแนวทางนี้จะเป็นการนำจุดแข็งของเกษตรกรในพื้นที่ที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมในการทำเกษตรมาสร้างโอกาสในการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่ปลอดภัยและรักษาสภาพแวดล้อมของเกษตรในเมืองตามแนวคิดของ Huylenbroeck et al. (2007) ในด้านการกิจสีเขียว (Green Functions) ส่งเสริมการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ เช่น การอนุรักษ์ป่าชายเลนและสร้างระบบกักเก็บคาร์บอนผ่านกิจกรรมเกษตรกรรม

2. สร้างการปรับตัวทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และบริบท วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความเป็นพลวัต มีการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทต่าง ๆ ชุมชนเกษตรบางขุนเทียนจึงควรมีการปรับ

ให้พื้นที่ทางการเกษตรมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และบริบทของสังคม เช่น ปรับวิถีเกษตรให้เหมาะสมกับสภาพป่าชายเลนและการอนุรักษ์ ปรับตัวทางเทคโนโลยีในการทำเกษตรและตลาดออนไลน์ให้เหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ เพื่อตอบสนองกับบทบาทภารกิจสีเหลือง (Yellow Services) ตามแนวคิดของ Huylenbroeck et al. (2007) ที่ส่งเสริมให้พื้นที่เกษตรในเมืองเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตรที่เชื่อมโยงกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยแนวทางนี้จะเป็นการนำจุดแข็งของพื้นที่ในด้านสังคม วัฒนธรรมเข้ามาสร้างเสริมให้ชุมชนบางขุนเทียนเกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรมและอยู่รอดท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของเมืองได้

3. สร้างกลไกการถ่ายทอดความรู้ โดยให้โรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์เป็นพื้นที่เรียนรู้การเกษตรแบบผสมผสาน ให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นแหล่งจัดเก็บและเผยแพร่ภูมิปัญญา ทั้งนี้ก็เพื่อเพื่อสืบสานวิชาที่ได้จากประสบการณ์ของเกษตรกรในพื้นที่โดยบูรณาการกับองค์ความรู้สมัยใหม่ สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างคนรุ่นใหม่และผู้สูงอายุ เพื่อเพิ่มศักยภาพให้การเป็นพื้นที่การเรียนรู้การเกษตรในเมือง แนวทางนี้จะสอดคล้องกับจุดแข็งของพื้นที่ที่มีปราชญ์ชุมชนผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ สร้างโอกาสให้เกิดการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่มีการบูรณาการการเกษตรกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การสร้างโรงเพาะเห็ดอัจฉริยะ การแปรรูปผลผลิตแบบเกษตรกรรมปลอดของเหลือ (Zero Waste Agriculture) ซึ่งแนวทางนี้มีความสอดคล้องกับการกิจสีขาว (White Services) ตามแนวคิดของ Huylenbroeck et al. (2007) คือ สร้างความมั่นคงด้านอาหารผ่านการส่งต่อองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชน

4. สร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมให้พื้นที่เกษตรกรรม โดยการบูรณาการทุนวัฒนธรรมกับทุนสังคมในพื้นที่ จากการวิเคราะห์ SWOT พบว่า เขตบางขุนเทียนมีเกษตรกรที่มีประสบการณ์มายาวนานในการเพาะปลูก ซึ่งเชื่อมโยงได้กับการมีทุนวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง และมีเครือข่ายชุมชนที่เกื้อกูลกันซึ่งเป็นลักษณะของทุนสังคมที่เหนียวแน่น สองจุดแข็งนี้สามารถบูรณาการกันให้เกิดโอกาสในการสร้างตลาดสินค้าเชิงนิเวศวัฒนธรรม สร้างแบรนด์ชุมชนโดยใช้เอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น ลวดลายผ้ามัดย้อมจากเปลือกตะบูน เมนูอาหารจากชะคราม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับป่าชายเลนตามแนวคิดของสัจวัต และปิดจุดอ่อนของพื้นที่ด้วยการให้สถาบันที่องค์ความรู้ของชาวบ้านในรูปแบบดิจิทัลเพื่อเผยแพร่ขยายให้เกิดการเข้าถึงได้กว้างขึ้นและทันสมัยขึ้น โดยป้องกันภัยคุกคามด้วยการนำกฎหมายมาคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อมิให้เกิดการลอกเลียนแบบสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์ขึ้น แนวทางนี้ตรงกับบทบาทของเกษตรในเมืองตามแนวคิดของ Huylenbroeck et al. (2007) ในด้านภารกิจสีเหลือง (Yellow Services) โดยพัฒนาพื้นที่เกษตรให้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนและสร้างมรดกทางวัฒนธรรมให้ชุมชนเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แนวทางการส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงบูรณาการกิจเขตบางขุนเทียนสามารถพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านการบูรณาการแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) และกรอบภารกิจสีต่าง ๆ ของ Huylenbroeck et al. (2007) โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และ

สิ่งแวดล้อม แนวทางที่นำเสนอครอบคลุมการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน (การกสิชีว) การสร้างเอกลักษณ์ชุมชนผ่านทุนวัฒนธรรมและทุนสังคม (การกสิเชื้อ) และการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร (การกสิชีว) ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนถึงศักยภาพของเกษตรกรในเมืองที่ไม่เพียงตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของเมือง แต่ยังสร้างสมดุลระหว่างการผลิตอาหาร การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการธำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น

แนวทางที่นำเสนอส่งผลกระทบต่อเชิงบวกในหลายมิติ เช่น การส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพผ่านกิจกรรมเกษตรเชิงอนุรักษ์ การเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้เอกลักษณ์ของพื้นที่ และการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้ การบูรณาการทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ากับระบบเกษตรกรรมยังช่วยสร้างโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาเกษตรในเมืองอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่เกษตรในเมืองเขตบางขุนเทียนและเป็นต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่เกษตรเชิงพหุภารกิจด้วยระบบนิเวศวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามบทความวิจัยนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ซึ่งยังมีอีกหลากหลายแง่มุมที่ต้องศึกษาเพิ่มเติม เช่น ในมิติของเศรษฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง การวางแผนภาคและเมือง และควรมีการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ในการส่งเสริมพื้นที่เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเพิ่มเติมด้วย

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อส่งเสริมเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ภายใต้งบประมาณจากกองทุนคณะเกษตร หมวดวิจัยประจำปี 2566 ทางคณะผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณทางคณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนเงินทุนในการวิจัยทำให้เกิดผลงานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสามารถต่อยอดไปสู่การส่งเสริมชุมชนเกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจเขตบางขุนเทียนและพื้นที่เกษตรอื่นๆ ในเขตกรุงเทพมหานครต่อไป และขอขอบพระคุณสำนักพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานเกษตรพื้นที่กรุงเทพมหานคร กรมส่งเสริมการเกษตร โรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์ อาจารย์เกรียงศักดิ์ ฤกษ์งาม และเกษตรกรชาวบางขุนเทียนทุกท่านที่เอื้อเพื่อให้บทความวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- กัญญารัตน์ แก้วกมล, นิติคุณ ท้าวทอง, สุปวีณ์ รสรีน, อนุศิษฐ์ เพชรเชนทร์, อมรรัตน์ รัตนสุภา และจันทรีศรี ภูติอริวัฒน์. (2564). การใช้ทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์*, 11(1), 76-91.
- กันยารัตน์ เชี่ยวเวช. (2559). ทุนทางสังคมในมิติวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมสู่ความเข้มแข็ง. ใน *หนังสือประมวลบทความ (Proceeding) การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 54* (หน้า 1029-1036). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชพิภา สังขพิทักษ์. (2560). *การเกษตรเชิงพหุภารกิจ*. สถาบันคลังสมองของชาติ.
- ปิยะพงษ์ บุชบงก์. (2556). *ปลูกเมืองปลูกชีวิต: แนวคิดและแนวทางการพัฒนาเกษตรในเมือง*. โครงการสวน ผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).
- สำนักงานเขตบางขุนเทียน. (2565). *แผนปฏิบัติราชการประจำปี 2565*.
<https://www.bangkok.go.th/bangkhunthian/page/sub/6640/แผนปฏิบัติราชการประจำปี>
- สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร. (2561). *รายงานการศึกษาเรื่องแนวโน้มพื้นที่เกษตรกรรมและการทำเกษตรกรรม ในกรุงเทพมหานคร*. <https://webportal.bangkok.go.th/cpd/report-studies>
- อลิษา สหวัชรินทร์ และ ฟ้า ลิขิตสวัสดิ์. (2562). โครงสร้างนิเวศภูมิทัศน์พื้นที่เกษตรชายเมือง กรุงเทพมหานคร. *วารสารพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 7(2), 180-191.
- Caldas, L., & Christopoulos, T. (2022). Social capital in urban agriculture initiatives. *Revista de Gestão*, 30(1), 92-105.
- Duchemin, E., Wegmuller, F., & Legault, A.-M. (2009). Urban agriculture: Multi-dimensional tools for social development in poor neighbourhoods. *Field Actions Science Reports*, 2, 1-8.
- Huylenbroeck, G. V., Vandermeulen, V., Mettepenningen, E., & Verspecht, A. (2007). Multifunctionality of agriculture: A review of definitions, evidence and instruments. *Living Reviews in Landscape Research*, 1(3), 1-43.
- Krikser, T., Piore, A., Berges, R., & Opitz, I. (2016). Urban agriculture oriented towards self-supply, social and commercial purpose: A typology. *Land*, 5(28), 1-17.
<https://doi.org/10.3390/land5030028>
- Steward, J. H. (1955). *Theory of culture change: The methodology of multilinear evolution*. University of Illinois Press.
- Waterman, R. H., Peters, T. J., & Phillips, J. R. (1980). Structure is not organization. *Business Horizons*, 23(3), 14-26.
- Wilson, G. A. (2007). *Multifunctional agriculture: A transition theory perspective*. CABI.

Zasada, I. (2011). Multifunctional peri-urban agriculture—A review of societal demands and the provision of goods and services by farming. *Land Use Policy*, 28(4), 639-648.

Zugravu, N., Kafrouni, R., Bouard, S., & Apithy, L. (2020). Do cultural capital and social capital matter for economic performance? An empirical investigation of tribal agriculture in New Caledonia. *Ecological Economics*, 173, 106633.

<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106933>